

YAHUDİ MİLLİYETÇİLİĞİ OLARAK SİYONİZMİN SOSYOLOJİSİ

Tevfik Erdem* - F. Betül Arslan Keskin**

Öz

Bu çalışmanın amacı; Yahudi milliyetçiliğinin bir alt türü olan siyonizmin doğuşunun özel şartlarını ortaya koymak, Yahudilerin modernleşme ile başlayan süreçte karar vermek zorunda kaldıkları seçeneklere karşı verdikleri tepkileri ve hangi gerekçelerle ne tür düşünceler ortaya koyduklarını ele almaktır. Modernleşme süreci Yahudilerin ekonomik, siyasi ve sosyo-kültürel haklara sahip olmasını mümkün hale getirmiştir. Bu bak kazanma süreci Yahudi aydınlanması (Haskalah) ile sonuçlandığında Yahudiler öncelikle içinde yaşadıkları ülke ve topluma uyum sağlamış yani modernleşmenin de ruhuna sadık kalarak daha seküler bir tavır sergilemişlerdir. İkinci olarak, modernliğe uyum sağlamak için Yahudi dininin temel ilkelerini yeniden yorumlama ve uyumcu (asimilasyonist) bir politika geliştirmişlerdir. Hem özgürleşme hem de uyum (asimilasyon) politikalarının başarısızlığı yeni bir ideoloji ve seçenek olarak siyonizmi ortaya çıkarmıştır. Bu ideoloji; Yahudiliği tamamen ortadan kaldıracak modern gelişmelere tepki olarak dinlerine daha sıkı sarılma ve rahat nefes alabilmelerini mümkün kılacak tek seçeneğin sadece kendilerine ait sözde "vaat edilmiş" topraklarda bir Yahudi Devletinin (İsrail'in) kurulması gerektiği fikri üzerine inşa edilmiştir. Bu incelemede doğrudan dini bir içeriğe sahipmiş gibi görünen siyonizmin ortaya çıktığı dönemin ruhundan etkilenerek ve o ruha uyarak seküler bir form olarak ortaya çıktığı gösterilecektir. Siyonizm ve seküler Yahudi milliyetçiliği, milliyetçilik teorileri açısından, sadece tek bir teori ile izah edilemeyecek görünüme sahiptir. Çünkü onu bir yandan 19. yüzyılda ortaya çıkan modernist milliyetçiliklerle açıklamak mümkün iken diğer yandan binlerce yıldır hiç değişmeyen topluluk ruhu ile yani özcü (primordialist) teori ile açıklamak mümkündür. Böylece siyonizmin anlaşılması için kökleri kadim tarihi geleneklere, dini metinlere, mit ve söylemlere dayanan etnosembolcü teori de işin içine girmektedir.

Anahtar Kelimeler: Siyonizm, Yahudi milliyetçiliği, Yahudi aydınlanması (Haskalah), Özgürleşme, Asimilasyon

* Tevfik Erdem. Prof. Dr. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, tevfikerdem@hotmail.com Orcid: 0000-0001-7658-1735

** F. Betül Arslan Keskin. Dr. fbetulk@gmail.com, Orcid:0000-0003-0288-9483.

Bu makaleye atf için: Erdem, Tevfik ve Arslan Keskin, Fatma Betül. (2024). Yahudi Milliyetçiliği Olarak Siyonizmin Sosyolojisi, SDE Akademi Dergisi 4(3), 333-361.

THE SOCIOLOGY OF ZIONISM AS JEWISH NATIONALISM

Tevfik Erdem - F. Betül Arslan Keskin

Abstract

The aim of this study is to examine the specific circumstances of the emergence of Zionism as a sub-type of Jewish nationalism in the context of the reactions of Jews to the choices they had to make in the process that began with modernisation. The process of modernisation made it possible for Jews to gain economic, political and socio-cultural rights. When this process of gaining rights resulted in the Jewish enlightenment (Haskalah), Jews firstly adapted to the country and society they lived in, that is, they displayed a more secular attitude by being loyal to the spirit of modernisation. Secondly, in order to adapt to modernity, they developed a policy of reinterpreting the basic principles of the Jewish religion and an assimilationist policy. The failure of both emancipation and assimilationist policies led to Zionism as a new option. In reaction to modern developments that would completely eradicate Judaism, the Jewish religion was embraced more firmly, and finally, the only option that would allow Jews to breathe a sigh of relief was the establishment of a Jewish State (Israel) in the so-called promised land that belonged only to the Jews. This analysis will show that Zionism, which appears to have a direct religious content, emerged in a secular form, influenced by and in accordance with the spirit of the period in which it emerged. Zionism and secular Jewish nationalism have an outlook that cannot be explained by only one theory in terms of nationalism theories. Because on the one hand, it is possible to explain it with the modernist nationalisms that emerged in the 19th century, on the other hand, it is possible to explain it with the spirit of community that has not changed for thousands of years, that is, with the primordialist theory, and on the other hand, with the ethnosymbolist theory, which is rooted in ancient historical traditions, religious texts, myths and discourses.

Keywords: Zionism, Jewish nationalism, Jewish enlightenment (Haskalah), Emancipation, Assimilation

Giriş

Yahudi milliyetçiliği ve siyonizm arasındaki ilişki oldukça karmaşık bir ilişkidir. Bu, hem Yahudiliğin bir din olması ve seküler bir ideoloji olarak 19. yüzyıla damgasını vuran milliyetçilikle eklemleme süreci açısından hem de milli kimlik ve milli bilincin Yahudilerdeki temel taşıyıcısı olarak dinin (Museviliğin) varlığı açısından etno-dini bir perspektif geliştirmeyi zorunlu kıldığından oldukça karmaşıktır. Yahudi milliyetçiliği ile siyonizm arasındaki ilişki kaçınılmaz bir ilişkidir çünkü Mitchell Cohen'in belirttiği gibi (1994:74). Yahudi milliyetçiliği denince her ne kadar tek versiyonu bu olmasa da akla siyonizm gelmektedir.

Bu çalışmanın amacı, Yahudi milliyetçiliğinin bir alt türü olarak siyonizmin doğuşunun özel şartlarını sosyolojik bir çerçeve içinde ele almaktır. Siyonizmin kökleri; Yahudi dininden alınan çeşitli dini referanslar, semboller ve efsaneler üzerine oturur. Bu dini referanslara karşın siyonizm, ortaya çıktığı dönemin milliyetçilik ruhundan etkilenecek ve o ruha uyararak seküler bir formda ortaya çıkmıştır. Böylece Yahudi milliyetçiliğinin tek türü olmamakla birlikte en baskın versiyonu olan siyonizmin, modernist milliyetçilik teorileri kapsamında ele alınmasının daha uygun olacağı iddia edilebilmektedir. Ancak bu metnin ilerleyen kısımlarında da görülebileceği gibi siyonizmin tek bir milliyetçilik teorisi bağlamında ele alınması yeterli değildir. Zira siyonizmin incelenmesinde seküler ya da dini versiyonları, Yahudi halkının binlerce yıldır bozulmamış, değişmemiş bir dini topluluk olarak gördüklerinden modern çerçevenin yanı sıra özcü (primordialist) çerçevenin de göz ardı edilmemesini gerekmektedir. O zaman siyonizmin hem ortaya çıktığı döneme ait hem de ortaya çıktığı dönemin ruhuna (zeitgeist) uygun olarak sahip olduğu varsayım, iddia ve hedeflerin tamamen modern döneme ve modernist milliyetçilik teorisine uygunluğu iddia edilebileceği gibi; din, sembol, mit ve kutsal tarihi mekân algısına dair söylemleriyle de etnosembolcü teoriye yakınlığı iddia edilebilir.

Bu çalışmada öncelikle siyonizmin ortaya çıkmasına sebep olan sosyolojik ortam (Yahudilerin hayat şartları özellikle Avrupa bağlamında) incelenecektir. Siyonizmin ortaya çıkmasında hem siyasi hem ekonomik hem

de sosyolojik sebepler vardır. Bu sebepler ayrı başlıklar altında olmasa da Batı modernliğinin bir yansıması olarak, bu medeniyet coğrafyası içinde yaşayan Yahudilerin modernleşmesi üzerinden, izah edilmeye çalışılacaktır. Aynı şekilde siyonizmin bir milliyetçilik türü olarak anlam bulmasında Yahudilerin 19. yüzyılda içinde buldukları siyasi ve sosyo-kültürel ortamın ne kadar etkili olduğu gösterilecektir.

“Siyonist milliyetçilik” hem milliyetçiliğin hem de farklı siyonizmin türlerinden biri olarak ele alınmakta ve analizi yapılmak istenmektedir. Siyonizm, İsrail Devleti’nin kuruluşuna (14 Mayıs 1948). kadar diğer Yahudi milliyetçilikleri ve siyonizm türleri¹ ile rekabet halinde iken İsrail devletinin kurulmasından sonra adeta resmi bir milliyetçilik halini almıştır. Ancak İsrail devletinin kuruluşuna kadar ve esas olarak bu çalışmanın yoğunlaştığı zaman diliminde (ki bu zaman dilimi İsrail devletinin kuruluşu öncesine ve özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından sonraki dönemlere denk gelir) birden fazla siyonizm çeşidi olduğu görülmektedir. Bu anlamda siyonizm çok elastikidir, farklı anlamlara gelmektedir ve farklı siyasi çevrelere hitap etmektedir. Her ne kadar bu çeşitlilik göze çarpsa da “Yahudiler için vaat edilmiş olarak görülen topraklarda bir Yahudi devleti kurma hedefi” tüm siyonistleri birleştirmektedir.

Fransız Devrimi sonrası millet (ulus)² kavramı, devrimin ilham kaynağı olan Emmanuel-Joseph Sieyès’te (2005) ‘ortak bir yasa altında yaşayan, aynı yasama organıyla temsil edilen insan topluluğu’ olarak tanımlanır. Millet, bundan sonra, ortak bir yasaya (kanuna) bağlılık ve ortak temsil ile ifade edilir. Böylece milletin içine dahil olmak için aynı etnik kökenden gelme şartı aranmaz. Bu nedenle Yahudilerin rahat nefes alabildikleri ve ilk kez kendilerini bir devletin eşit vatandaşları olarak gördükleri bir süreç başlar. Bu süreç (Eislin 2011:141). Yahudi modernleşmesinin miladı

1 Derek J. Penslar (2023), içinde dini, kültürel, pratik, işçi ve revizyonist olmak üzere bir çok Siyonizm türünden söz eder.

2 Metin içinde ulus ve millet arasında özel bir ayırım yapılmaksızın kaynaklardaki asıl kullanımı ne ise o şekilde kullanılacaktır. Ulus ya da millet arasındaki ayırım Siyonizm söz konusu olduğunda en azından yazarlar için anlamlı bir ayırım olarak görülmemektedir. Osmanlı toplumu ve Cumhuriyet dönemi için ulus ya da millet kelimesini kullanmanın çok özel anlamları ve göndermeleri olabilir ancak Siyonizm söz konusu olduğunda aynı keskin ayırımdan söz etmek mümkün değildir.

olarak görülür çünkü ilk kez bir Avrupa ülkesinde (Fransa'da) Yahudilere vatandaşlık hakkı tanınmıştır ve bu tanınma daha sonra diğer ülkelere de sirayet edecektir³.

Yahudi Ulusunun İcadı

“Yahudi ulusu” düşüncesinin, modernist teori bağlamında 19. yüzyılda ortaya çıkan daha doğrusu icat edilen bir olgu olduğu Yahudi tarihçi Şlomi Sand tarafından dile getirilir. Ancak bu istisnai bakış açısı dışında, bilhassa muhafazakâr Yahudiler tarafından, Yahudiliğin köklerinin genellikle kadim tarihi geleneğe ve Yahudi dinine dayandığı iddia edilir. Sand'a göre (2011: 35). “Her İsraili, bu halkın Mısır'dan geldiğine ve İsrail toprağına yerleştiğine; bu toprağın, Davud ile Süleyman'ın muzaffer krallığının inşa edildiği “vaat edilmiş toprak” olduğuna inanır. Aynı şekilde bu halkın, şanlı dönemin ardından ilki MÖ VI. yüzyılda (Birinci Tapınak'ın imhasından sonra) ve ikincisi MS 70 yılında (İkinci Tapınak'ın yıkımıyla) iki defa sürgün yaşadığına herkes inanır. İsraili Yahudi'nin özdeşleştiği ve halkların en eskisi olarak gördüğü bu halk, yaklaşık iki bin yıl boyunca sürgünde gezmiş ve bu sürgün boyunca da hiç bozulmamıştır. Seküler siyonistler ya da dindar siyonistler tarafından ve genel olarak Yahudi milliyetçiliğinin temel varsayımı olarak kabul edilen bu bakış açısı eleştiri konusudur. Zira “siyonist ideoloji, Yahudileri İncil'deki İsrail Toprakları'na demir atmış ve binlerce yıllık dağınıklık boyunca birliğini korumuş bir ulus olarak tasvir etmesiyle prokroniktir⁴” (Penslar 2023: 19).

Sand'ın bahsettiği bu bakış açısı milletlerin varlığını özcü (primordialist) teoriyle anlamlandırır. O, bu bakış açısının çok doğru olmadığını hemen bu izahtan sonra açıklamaya çalışır. İsraili Yahudi'nin halkların en eskisi olarak gördüğü ve özdeşleştiği bu halk, ‘nasıl oluyor da yaklaşık 2000 yıl boyunca sürgünde yanında yaşadığı yabancılar arasında kimliğiyle

3 Şüphesiz tek bir milliyetçilik türü ve buna bağlı olarak millete dahil olma prosedüründen söz edilemez. Örneğin aynı dönemdeki Almanya için durum çok daha farklıdır çünkü Alman milletine (volk) dahil olabilmenin şartı ancak aynı etnik kökenden daha doğrusu aynı ırktan (Cermen ırkından) gelmeyi gerektirmektedir.

4 Yani modern Yahudi ulusçuluğunu eski Yahudi geçmişine yansıtmaktadır (Penslar, 2023:19).

ilgili bir erimeye maruz kalmamıştır. Aynı şekilde nasıl oluyor da sürgün sonrası; Yemen'e, Fas'a, İspanya'ya, Almanya'ya, Polonya'ya ve Rusya'nın en ücra köşelerine dek sürüklenmiş fakat birbirinden uzaklaşan topluluk aralarındaki sıkı kan bağlarını korumayı başarabilmiştir. Yahudilerin aynı kandan geldiğine inanan bu özcü anlayış ironik bir biçimde Nazi Almanya'sında Adolf Hitler'in, Yahudilerin spesifik biyolojik karakteristikler taşıdıkları, teorisine benzemektedir. Yani bugün İsrail'de yaşayan birçok kişi, bir Yahudi geninin varlığına inanıyorsa bu Hitler'in teorisinden farklı bir durumu izah etmez. Öyleyse Yahudilerin özgün biyolojik özellikler taşıdığı iddiası, antisemitlerin iddialarının aynısını varsaymaktadır. Oysa bugün Yahudi olarak kabul edilenlerin ayrı bir halk ya da bir ulus oluşturmadığını ilan etmeye cesaret eden kişi, derhal 'İsrail düşmanı' olarak damgalanıyor" diyen Sand (2011: 41). böylece kan üzerinden farklı coğrafyalarda binlerce yıldır sürgünde dolaşan Yahudilerin aynı ırktan geldiği düşüncesinin temelsizliğini dile getirmektedir.

Sand'a göre "ulusal tarih, görüş alanını daraltan ince uzun ve sık ağaçlarla dolu bir ormana benzer" (2011 39). Bu yüzden o, Yahudi halkının icat edildiğini belirtirken, bir anlamda Ernest Gellner ve Eric Hobsbawm'ın modernist milliyetçilik anlayışlarını harmanlayarak Yahudi milliyetçiliğini izah etmeye çalışır. Bu izah için 1800'lerin sonlarında Alman ve Avusturyalı Yahudi yaşamının önde gelen isimlerinin, Yahudilerin bir ulustan oluştuğunu şiddetle reddetmeleri delil olarak gösterilebilir. Aynı dönemde Yahudiler, *Stamm* (kelime anlamıyla "kabile", ancak daha doğru bir ifadeyle kültürel olarak tanımlanmış bir topluluk) biçiminde tasvir edilmektedir (Penslar, 2023:21). Ulusu bir kültür topluluğu olarak kabul etmek doğru olabilir ancak bu tanım dini bir temel üzerine oturan bakış açısının "millet (ulus)" tanımına uygun değil gibidir.

Yahudi tarihçi Sand'a göre (2011: 40). dünyanın dört bir tarafına dağılan Yahudilerin aynı halkı oluşturduğu iddia ediliyor olsa da, bir Kiev Yahudi'si ile Marakeş Yahudi'si arasında dini inanç ve bazı ritüel uygulamalar dışında, kültürel ve etnografik (laik) anlamda ortak bileşenler bulmak zordur. Bu özcü anlayış, aynı kökeni taşıyan Yahudilerin biricik ve ortak

bir etnos'a da sahip olduğunu varsayar (2011:41) ancak böyle bir iddia hayali bir topluluk oluşturmanın ötesinde önemli bir sosyal gerçekliğe sahip görünmemektedir.

Sand, (2011:98). Yahudi ulusunun icadının 19. yüzyılın ikinci yarısında atılım göstereceğini yazar. Bunun için de özel bazı şartların ve kişilerin ortaya çıkması gerekmektedir. 19. yüzyılı milliyetler ve milliyetçilikler yüzyılı olarak düşünmek özel şart koşulunu sağlayabilir. Yahudi milleti ve milliyetçiliği düşüncesi, Avrupa'da gelişen millet ve milliyetçilik düşüncesinin ürettiği bir tepki milliyetçiliğidir. Yahudi ulusu düşüncesi olgunlaşırken, Yahudi aydınlar arasında bir yanda binlerce yıldır hiç değişmeyen ve bozulmayan bir ulus düşüncesi iddia edilirken diğer yandan içinde buldukları topluma asimile olmak isteyen ve bu nedenle gerektiğinde dinlerini bile değiştirmek konusunda oldukça istekli davranan Heinrich Graetz (1817-1891) gibi insanların varlığından söz etmek mümkündür. Ancak asimile olma isteği toplumun geneli tarafından kabul görmemiş ve buna yönelik tepkiler "Yahudi ulusu" düşüncesini beslemiştir.

Milliyetçi (ulusçu) hareketler bazen 'öteki'ne karşı bir tepki olarak görülür. Yahudi ulusçuluğunun ana motivasyon kaynağı da onların itilmişlikleri, dışlanmışlıkları ve maduniyetleridir. Bu dışlanmışlık ve maduniyet hissi/düşüncesi ayrıca siyonizmi ortaya çıkaracaktır. Ancak öncelikle modernleşme sürecinde Yahudilerin karşılaştıkları seçenekler, modernleşmeye verilen cevaplar ve bunun sonunda karşı karşıya kalınan durumun ne olduğunu incelemek gerekir.

Modernleşme karşısında Yahudilerin Dört Tarz-ı Siyaseti

Tüm Ortaçağ boyunca hahamların büyük bir kontrole sahip olduğu ve kendi kapalı gettolarında yaşayan Yahudi topluluğu, modernleşme süreci ile birlikte geleneksel kalıplarından çıkmaya başlar. Avrupa'da başlayan modernleşme sürecinin Yahudi toplumundaki izdüşümü onları (çeşitli ülkelerde) üç farklı seçenekle⁵ baş başa bırakır (Eislin, 2011:142). Bunlardan

5 Bu seçenekleri Yahudi toplumunun Üç Tarz-ı Siyaset'i olarak okumak mümkündür. Ancak gerçekte Yahu-

ilki modernleşmenin ruhuna uygun olarak seküler bir hayat tarzını seçerek Yahudilikten çıkmaktır. Bunun belki de en iyi örneklerinden biri Trier hahamının torunu olan Karl Marx'tır. İkinci seçenek Yahudilerin dinden çıkmalarından rahatsız olan dindar Yahudilerin verdikleri muhafazakâr tepkidir. Üçüncü seçenek de Yahudiliği modern topluma uyarlamaktır. Bu da reform Yahudiliği olarak adlandırılabilir. Burada hem Yahudi olarak kalmayı hem de laik olarak o ülkenin sadık vatandaşı olmayı öne çıkaran Moses Mendelssohn örnek olarak verilebilir. Siyonizm ise bu üç seçeneğin dışında dördüncü bir tarzı ifade eder. Siyonistlerin baskın kısmı sekülerdir ama seküler olanların bile referansları kadim Yahudiliktir. Siyonistler için Avrupa toplumuna uyum sağlamak mümkün değildir. Yahudilerin tüm uyum çabalarına rağmen “medeni Avrupa toplumlarının ihaneti” (Smith, 1999:219), onların bu çabalarını boşa çıkaracaktır. Onlara göre Yahudilerin yapması gereken, Filistin olarak adlandırılan İsrail topraklarına dönerek bir Yahudi devletini yeniden kurmaktır.

Siyonizm, Arap ve Türk milliyetçilikleri gibi 20. yüzyıla değil 19. yüzyıla ait bir hareket olarak Fransız Devrimi'nin izlerini taşır. Buna sebep olan ana unsur, Yahudilerin modernitenin nimetlerinden artık faydalanacağına dair yaşanan somut gelişmelerdir. Bu gelişmelerin en önemlisi (Eisen, 2011:141), Yahudilere ilk kez bir Avrupa ülkesinde vatandaşlık hakkı veren ve bu statüye eşlik eden temel hak ve korumaları sağlayan Fransız Devrimi'dir. “Fransa Ulusal Meclisi, 28 Ocak 1790 ve 28 Eylül 1791 tarihli kararla, Güney'deki Sefaradları ve Alsas'taki Aşkenazları tam vatandaş haline getirir” (Katz, 1973:42). Fransa'daki gelişmelerin milliyetçilikle ilgili başka bir dolaylı sonucu da devrimin ilkesel izdüşümü olan, ‘Yahudilerin kendi kendilerini yönetmeleri (self determinasyon)’ ve bunun mantıksal sonucunda da ‘Yahudilerin kendilerine ait bir yurtlarının (devletlerinin) olması’ gerektiği düşüncesinin önünün açılmasıdır. Böylece milliyetçilik düşüncesindeki, “her ulusun, biyolojik olarak o ulusa ve yalnızca o ulusa ait olan, ancak yabancı işgalciler tarafından tamamen ya da kısmen elinden alınmış ve kurtarılması gereken, sınırları net bir şekilde çizilmiş topraklar-

diliğin baskın versiyonu bu üç seçeneğin dışında dördüncü bir seçenek olarak Siyonizmin ortaya çıkmasıdır ki bu durumda üç değil dört seçenekten söz etmek mümkündür.

da siyasi egemenliğe -tercihen tam bağımsızlığa- ihtiyacı olduğu yönündeki ısrar” (Stanislawski, 2017:6), siyonistler için bir motivasyon kaynağı oldu. Bu tür bir milliyetçilik anlayışı siyonizmin Yahudilerin gözünde diğer seçeneklerden daha fazla ön plana çıkmasını sağladı.

Siyonizmin Sosyolojik Arka Planı: Haskala ve Özgürleşme

Modernleşmenin ekonomik, siyasi ve sosyo-kültürel sacayakları vardır. Yahudiler söz konusu olduğunda -zengin Yahudi lordları istisna olmak şartıyla- bu sacayaklarından biri olan siyasi alan dışta kalır. Buna rağmen eşit vatandaşlık, gettodan çıkış, ekonomik fırsatlara erişim, üniversitelerde eğitim görme, sanat ve edebiyatta kendini ifade edebilme gibi sınıf ve statü göstergeleri olan faaliyet alanları Yahudiler için sosyal hareketliliğin kapısını araladı.

Modernlik gerçekte seküler yaşam tarzının doğması demektir. Bunu doğrulayan Alman filozof Immanuel Kant'ın (1724 -1804). modernitenin sosyo-kültürel ayağı olan Aydınlanmanın aynı zamanda insan aklının geleneksel otoritelerden kurtarılacak bağımsız değişken haline gelmesini de anlattığını vurgulamaktaydı. Bu anlamda Yahudiler için sekülerleşme Gettodan çıkarak din değiştirmek anlamına da geliyordu (Katz, 1973:110). ve Hristiyanlığın hakikatini tanımayı da kapsıyordu. Fakat bir başka açıdan bakıldığında ise, sosyolojik olarak, gettonun dar alanlarını Hristiyanlığın daha geniş ve zengin dünyasıyla değiştirmek konjonktürel olmanın ötesine geçemeyecekti.

Din değiştirmenin Yahudi toplumundaki izdüşümü, bazı Yahudilerin “Yahudi cemaatleri ve Yahudi yaşamıyla bağlarının tamamen” kopmasıdır Penslar (2023:21). Ancak buradan hareketle Yahudilerin külliyen dinden çıktıkları ya da Hristiyanlığa geçtikleri söylenemez. Örneğin Derek J. Penslar (2023:21). Yahudilerin 1867'ye kadar özgürleşmediği ve asimilasyon fırsatlarının dar bir üst tabaka ile sınırlı olduğu Rusya'da, on dokuzuncu yüzyıl boyunca yaklaşık 85.000 Yahudi'nin Hristiyanlığa geçtiğini belirtir. Rus İmparatorluğu'nun Yahudi nüfusunun 1914'te 5 milyondan fazla

olduğu düşünüldüğünde, bu çok küçük bir rakamdır. Almanya'da geçiş yüksek olsa bile Yahudilerin çoğunun Yahudi cemaatlerine resmi üyeliklerini sürdürdüğü belirtilir. Bütün bunlar, Yahudiler için modernleşme süreci devam ederken, homojen bir Yahudi modernleşmesinden söz etmenin mümkün olmadığını da göstermektedir. Ancak sorun şu ki, modernleşerek hem içinde yaşadığı hakim topluma uyum sağlamak hem de özgürleşmek isteyenleri bekleyen bir hayal kırıklığı vardır. İşte tam da bu noktada sözü edilen hayal kırıklığının bir sonucu olarak siyonizmin ortaya çıktığı görülür.

Bu dönemde Yahudiler, sunulan eşitlik ve ekonomik fırsatları kendileri için önemli avantajlara dönüştürebiliyorlardı fakat bu avantajlar toplumsal bütünleşme ve kabul için çoğu zaman bir negatif etki de barındırıyordu. Zira “Yahudilerin toplumdaki konumunun yaygın olarak bir sorun teşkil ettiği düşünülüyor ve “Yahudi sorunu” veya “Yahudi meselesi” terimi 1840’lardan Nazilerin soykırımcı “nihai çözümüne” kadar Avrupa’da ciddi yankı buluyordu (Penslar 2023:19).

Öte yandan Yahudilerin statülerinde düzelme ortaya çıkınca bazı Yahudiler, din farklılığına rağmen kendilerinin içinde yaşadıkları topluluğa asimile olabileceklerini düşünmeye başladılar. Ancak bu asimilasyon fikri bir taraftan Yahudiler diğer taraftan da yerli topluluklar tarafından tepki gördü. Yahudiler, kendi Yahudi kimliklerinin yok olması anlamına gelecek bu yönelime direnç ortaya koyarlarken, Yahudilerin giderek toplumsal tabakalaşmanın daha üst katlarına çıkmalarıyla birlikte yerli halk da hoşnutsuzluklarını ortaya çıkarmaya başladı. Bu tepki ayrıca ırkçı milliyetçiliği üreten ve besleyen bir tepkidir (Taylor 2019:13-14). O zaman Yahudi milliyetçiliği olarak siyonizmin ortaya çıkması ayrıca Yahudilerin Ortaçağ boyunca Avrupa’da yaşadıkları gettolardan çıkarak kazanımlar elde etmelerine ve toplumla bütünleşerek statü sahibi orta sınıflaşmaya başlamalarına gösterilen Hristiyan tepki ile ırkçı tepkiyle de ilişkilendirilebilir. Öte tarafta Avrupa’da bunlar olurken Yahudiler için medeni haklar konusunda hiçbir iyileşme olmayan Rusya’da, 1881’de Rus Çarı II. Aleksander’ın öldürülmesi Yahudilere yönelik şiddetli tepkilerin ve pogramların meydana

gelmesine neden oldu. Bunun neticesinde Rusya'dan da Amerika'ya batı Avrupa'ya ve Filistin'e yönelik topluca göçler gerçekleşti (Taylor 2019:13-14).

Avrupa Yahudileri için özgürleşmenin anlamı; onların Yahudilikten vazgeçip, içinde yaşadıkları toplumun eşit ve özgür vatandaşları olabilmelerini ifade ediyordu. Kendilerine tanınan eşit vatandaşlık hakkı, Yahudiler için coşkuyla kabul edilen kusursuz uyum (asimilasyon) için çok önemli bir gelişmeydi ancak süreç Yahudilerin uyumu kadar kusursuz işlemeyecektir. Görüldüğü gibi “özgürleşmenin” yani “eşit haklara kavuşmanın” sadece ulaşılamaz ve dolayısıyla hayali olmakla kalmayıp, daha da temel bir düzeyde hatalı olduğu gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. Bir yandan yaşadıkları toplumda kabul görmeme sorunu varken diğer yandan içinde yaşanan hâkim toplumla bütünleşme, Yahudilerin kendilerine ait bir ulus oluşturdukları fikriyle çelişiyordu ve modern Yahudi milliyetçilerinin çoğu tarafından Yahudilerin binlerce yıllık dini inançlarının/geleneklerinin çoğu (Tanrı inancı da dahil olmak üzere) reddediliyordu (Stanislawski, 2017:12). Yeni Yahudi milliyetçileri olan seküler siyonistler için dinin yerini Aydınlanma ve modernitenin değerleri alıyordu. Bunlara göre Yahudilerin kurtuluşu (muhtemelen var olmayan) bir Tanrı'nın aracılığıyla değil inisiyatifini kendi ellerine almalarıyla, Leo Pinsker'in tabiriyle, “kendi kendine özgürleşme” ile gerçekleşecekti.

Yahudilerin kendi dışında çözüm araması siyonistler için doğru değildi. Zira medeni Batı Avrupa, Yahudileri eşit vatandaşlar olarak özgürleştirmeye hazır değildi. Bu hazır olmamanın arkasında 19. yüzyıl Avrupa'sında etkili olan ırk ve ırkçılık düşüncesi yatmaktadır. “Modern Yahudi milliyetçiliğinin icadından çok kısa bir süre sonra, ilk olarak Fransa ve Almanya'da görülen ırk temelli antisemitizm, Yahudi nefretinin yeni bir biçimi olarak ortaya çıktı. Ancak burada kronoloji konusunda çok hassas olmak gerekir. Modern Yahudi milliyetçiliğinin antisemitizme veya 1881-82'de Rus İmparatorluğu'nda başlayan Yahudilere yönelik şiddetli saldırılara (“pogromlar”) tepki olarak doğduğuna dair çok sık dile getirilen iddia yanlıştır: bu yeni ideolojinin ilk ifadeleri, yeni antisemit ideolojinin

yayılmış ve 1880'lerin başındaki pogromlardan çok önce ortaya çıkmıştır (Stanislawski, 2017:12). Örneğin Yahudi milliyetçiliğin en önemli kaynaklarından biri olan ve Theodor Herzl'den önce Yahudileri ayrı bir millet olarak görüp, onlar için ayrı bir devlet kurulması gerektiğini belirten Moses Hess'in Roma ve Kudüs (Rome and Jerusalem) adlı kitabı 1862 tarihinde yazılmıştır. Siyonizmin öncüleri (Stanislawski, 2017:17) olarak kabul edilen haham Zvi Hirsch Kalischer (1795-1874) ve haham Yehuda Solomon Alkalai (1798-1878) ile sosyalist düşünür Moses Hess'in (1812-1875) yaşadıkları ve eser verdikleri dönem göz önüne alındığında durum daha da açıklığa kavuşmuş olur.

Siyonizm Nedir?

Siyonizm kelimesini ilk kez 1891'de, Selbstemancipation (Özkurtuluş) gazetesi redaktörü Nathan Birnbaum tarafından Kudüs'e hakim bir mevkide bulunan, İsrail ülkesinin tümünü tanımlayan Siyon Dağı'na gönderme yapılarak kullanılır. Birnbaum 23 Ocak 1892'de "*Les principes du sionisme - siyonizmin İlkeleri*" üzerine verdiği bir konferansta, ilk kez ifade etmiş olduğu kavramı şöyle tanımlar (Boyer 1992:79):

Siyonizm, Siyon sözcüğünden türer. Eski zamanlardan beri Kudüs'teki bir tepenin adı olan Siyon, aynı zamanda Kudüs kentinin şiiresel adlandırılması olarak kullanılmıştır. Çünkü bu kent Yahudi Devletinin merkezi olmuş, bu ad da Filistin'deki Yahudi ülkelerini belirtmiştir.

Arkeolojik çalışmalar sonucu ortaya çıkan bilgilere göre, Siyon kelimesi MS 66 yılında Roma'ya karşı isyan eden Yahudilerin kullandıkları Bornz sikkelerde görülür. İlginç olan ise Kudüs yerine Siyon kelimesinin kullanılmasıdır. "Üç yıl boyunca basılan bronz sikkelerin karşı yüzünde 'Siyon'dan bahseden bir lejant⁶ bulunmaktadır. İkinci ve üçüncü yıllarda yazı 'Siyon'un özgürlüğü' şeklindedir. Dördüncü yılda ise 'Siyon'un kurtuluşu için' şeklindedir" (Goodblatt 2006: 167). İkinci isyan döneminde (132-135 arası) Siyon kelimesi kullanılmaz. Kadim Yahudi tarihi üzerine

6 Lejant: Harita anahtarı ya da haritalardaki işaret tablosu.

yapılan çalışmalarda «Siyon»un Özgürlüğü» ve «Siyon» Kudüs'ün eşanlamlısı olmaktan öte, milliyetçi⁷ çağrışımları olan şiirsel bir terim olarak görülür. Sadece şehri değil, şehrin tarihini, dinini, kültürünü ve özgürlük arzusunu da sembolize edecek şekilde kullanılır” (Goodblatt 2006:170). Yani Siyon kelimesi bir tapınağı ya da Tapınak Dağı'nı işaret eden bir anlamın ötesindedir. “Eski Yahudi Sikkeleri” adlı çalışmanın sahibi Ya'akov Meshorer (Goodblatt 2006: 170). Siyon'u Kutsal Şehir'in ruhani ifadesi olarak görür. Ona göre, Kudüs dünyevi bir şehirdir, Siyon ise onun ruhani ve sembolik çağrışımıdır.

Siyon'un “Kudüs'ün eşanlamlısı olmaktan öte bir şey olduğunu” ileri süren Meshorer'in yorumları bugünün duygu ve fikir setiyle geçmişe bakmaktan öte bir anlama sahip değildir. Zira David Goodblatt (2006:171), onun bu iddiasının hiçbir belgeye dayanmadığından doğru olamayacağını belirtir: Bugünkü bir yazar için “Siyon” kelimesinin Meshorer'un belirttiği türden çağrışımlar yaptığına şüphe yoktur. Ancak miladın ilk yüzyılında durumun böyle olduğu şüphelidir. Ancak kesin olan bir tepeyi bir şehri ve Kudüs'ü temsil ettiği. “Terimin en kısıtlı ya da kesin kullanımı Kudüs'teki (Yeruşalim) bir tepenin adı olmasıdır. Sonunda bu tepe, üzerinde Yahova'nın tapınağının bulunduğu tepeyle özdeşleştirilmiştir. Daha geniş kullanımda ise “Siyon” terimi tapınağı, Kudüs (Yeruşalim) şehrini, Yahuda ya da İsrail topraklarını, Kudüs (Yeruşalim) sakinlerini, Yahuda/İsrail halkını temsil edebilir ya da sembolize edebilmektedir” (Goodblatt 2006:173). Tüm bu açıklamalar tarihi bir gerçekliği ifade ediyor gibi görünse de bu gerçekliklerin yoğun bir duygusallıkla harmanlandığı da göz önünde bulundurulmalıdır. Goodblatt (2006: 178). ayrıca “Siyon”un sadece tapınağı ya da tapınak dağı değil, tüm şehri ifade ediyor olabileceğinin Kutsal Kitap'ta öncülleri olduğunu da belirtir.

Öyleyse Siyon kelimesi köklerini tamamen dini söylemden ve kadim tarihten almaktadır. Siyonizm doğrudan sürgün edilen bölgeye yönelik bir özlemi, bu özlemin motivasyonunu dile getirir. Yahudi bağımsızlığının

7 Yazarın millet ve milliyetçiliği tarihin eski dönemlerinden beri var olan bir olgu olarak gördüğü için primordialist (özcü) olduğu açıktır.

Roma tarafından sona erdirilmesi ve İ.S. 70'de II. Tapınağın (Süleyman Mabedi) yıkılması, Yahudilerin Filistin'deki politik varlığının sonunu temsil etmektedir. Bu tarihsel kurgu çerçevesinde siyonizm, Siyon'a geri dönüş ilkesi olarak şekillenir ve kendisini iki bin yıllık sürgün ve acıyı yaşayan Yahudi halkının ülküsü olarak lanse eder.

Siyonizm, Fransız Devrimi sonrası kazanılan eşit vatandaşlık hakkı sonrasında oluşan Avrupa toplumuna uyum sağlamaya çalışan Yahudilerin, bu süreçte beklentilerinin karşılanmayacağı düşüncesinin yerleşmesiyle güç kazanmıştır. Siyonizmin iddiasına göre, Yahudilerin özgürlük içinde yaşayabilecekleri tek yer Filistin'dir.

Atalarının yaşadıkları topraklara yani tanrı tarafından kendilerine vaat edilmiş olduğu iddia edilen topraklara dönüş hayali, siyonistler için özgür yaşamın gerçekleşmesini sağlayacaktır. Bu düşünce, Yahudi tarihi, dini ve kültürünün bir parçasıdır. Ancak siyonizmin siyasi bir hareket ve ideoloji olarak ortaya çıkması 19. yüzyılda Herzl ile birlikte başlar. Herzl, "Yahudi Devleti" (Der Judenstaat-1896/2017) adlı eserinde, kendi devlet kurma düşüncesinin bir hayal olarak görülüp kınanacağını, bunun bir rüya olarak görülebileceğini ama bir gün bu düşüncenin hayata geçmesinin, gerçekleşmesinin mümkün olacağını bunun için de öncelikle asimilasyon (uyum) sürecinin sona ermesi gerektiğini belirtir. Herzl (2017:54), Yahudilerin asimilasyonunu engelleyen bir plan yaparak amacına ulaşacağını düşünür. Asimilasyon zaten çeşitli Avrupa ülkelerinde örneğin Almanya'da Yahudi ve Hristiyanların evlenmelerinin yasaklanmasıyla istenmeyen bir süreç olarak görülmektedir. Ayrıca Herzl (2017:50), Yahudi meselesinin dini ya da toplumsal değil bir ulus meselesi olduğunu belirtmektedir. Bu sorun da ancak Yahudilerin kendilerine ait topraklarda kendi devletlerini kurmalarıyla mümkündür.

Herzl'in siyonizmi hem teoride hem de pratikte tamamen politiktir. Bir ulus olarak Yahudilerin yeni bir kültüre, yeni bir dile ya da yeni bir Mesih dönemine değil, sadece tek bir şeye kendi ulusal yönetimlerine ihtiyaçları vardı. Bu hem Yahudiler için daha iyi olacaktı hem de bir bütün olarak Avrupa için anti-Semitizm sorununu sonsuza dek çözecekti. Öte

yandan Yahudi olarak kalmak isteyen tüm Yahudiler kendi topraklarına göç etmiş olacaklar, bunu yapmak istemeyenler ise yaşadıkları ulusların ve ulus-devletlerin içinde kendilerine açılan alan varsa o alan ile yitineceklerdi. Bu sürecin kültürel bir sonucu, Yahudileri Yahudi olarak dönüştürme zorunluluğunun olmamasıdır. Bu çerçevede kendi devletlerinde istedikleri dili konuşabilir, Yahudiliği herhangi bir biçimde uygulayabilir (ya da uygulamayabilir) ve kozmopolit burjuva Avrupa kültürüne dâhil olmaya devam edebilirlerdi (Stanislawski, 2017:32).

Siyonizm; Avrupa ve Rusya'da zulüm gören ve toplumsal olarak dışlanan Yahudileri merkeze alarak Avrupa'da gelişen milliyetçi akımların etkisiyle kurulmuştur. Köklerini Yahudi dininin kaynaklarına dayandırır, Yahudileri seçilmiş bir halk olarak görür, Filistin toprakları üzerinde tarihi açıdan Yahudilerin mülkiyet hakkına sahip olduğunu iddia eder ve (başlangıçta) ütopyik gibi görünen bir devlet kurma projesidir. Siyonizm, Yahudilerin ulusal birliğini amaçlar ve binlerce yıldır bozulmayan bir kimlik iddiası etrafında birleşmesini sağlamaya çalışan bir ideolojidir. Aynı zamanda, ideoloji tanımına içkin olacak biçimde, varolan durumu değiştirmeyi⁸ de hedefleyen bir özelliğe sahiptir. Bir başka tanıma göre siyonizm, "Yahudi halkının politik olarak özerk bir varlık ve bir ulus-devlet oluşturmak amacıyla, başlangıçtaki yurtları olan "İsrail Toprağı"na⁹ dönmesini hedefleyen ulusal bir harekettir" (Boyer 1992:7). Siyonizmin ulusal bir hareket olması onun temel bir özelliğidir. Stanislawski (2017:1), taraftarlarınınca siyonizmin, Yahudi halkını İsrail devletini kurmak için motive eden ulusal kurtuluş hareketi olarak tanımlandığını belirtir. Karşıtları tarafından ise siyonizm; İsrail'i giderek bir apartheid devletine dönüştüren ırkçı bir ideoloji ve milyonlarca insanın yaşadığı Filistin'i işgal eden dünyadaki sömürgeci baskının son biçimlerinden biri olarak tanımlanır. Edward Said (1985:140-142), siyonizmin sömürgecilikle ilişkilendirilmesini onun ortaya çıktığı ve örnek aldığı Batı (Beyaz) emperyalizmiyle olan ilişkisine

8 Marx'ın meşhur ifadesi ile "Filozoflar bu zamana kadar dünyayı değişik şekillerde yorumlamışlardır oysa esas olan onun değiştirmektir".

9 Erets Israel, Filistin'i ifade eder ancak Yahudi-siyonist metinlerde bu coğrafya İsrail Ülkesi ya da İsrail Toprakları anlamında kullanılır.

bağlar. Zira batılıların sömürgeciliği “medeniyet götürme” kisvesine sokmasını siyonistler de taklit ederler. Bu çerçevede Filistin’i işgal etmelerini “medeniyet götürme” bahanesiyle ya da Filistinlileri “yok sayma” tutumlarıyla meşrulaştırdıkları bir kalkınma propagandası ile hareket etmişlerdir.

Yahudilerin Filistin’e dönmesi gerektiği düşüncesinin kaynağı olarak siyonizm hem Yahudilikte hem de bazı Hristiyan gruplarında mevcuttur. Bu düşünce Musevilikte Filistin’deki eski İbrani Krallığı ile Hristiyanlıkta ise millenyumculukla ilişkilidir. Milenyumcu gruplar Hz İsa’nın yeryüzündeki krallığının başlangıcı için Yahudilerin Filistin’e geri dönmeleri gerektiğine inanırlar.

Yahudi Milliyetçiliği Olarak Siyonizmin Bileşenleri

siyonizm güçlü seküler ve daha zayıf dini kanatlara sahip olsa da İsrail devletinin kurulmasından sonra bir devlet politikası haline gelmiştir. Siyonizmin seküler kanadının öne çıkmasında Moses Hess ve Leo Pinsker gibi Yahudi gelenekleriyle güçlü kuramsal temeller oluşturan kişiler olsa da ona asıl gücünü veren örgütsel ve siyasi yetenekleriyle ön plana çıkan ateist T. Herzl’dir. Burada sorulması gereken soru şudur: Yahudi dinini temsil eden hahamlar kendi cemaatleri üzerine neden seküler siyonistler kadar etkili olamadılar? Bu yönelimin arkasında yatan önemli bir nedenin seküler siyonistlerin “yeni bir taahhüt/ahit öngörmeleridir” (Smith, 2018). Hahamların mesihin gelişini bekleyen pasifist tavrı yerine seküler milliyetçiler olarak siyonistler ezilen, dışlanan Yahudilere bir gelecek vaat ediyorlardı. Anthony D. Smith bu vaadin özelliklerini şöyle sıralar (2018:125-132):

- a- Sürgünden anavatana geçiş; güçsüzlükten, çaresizlikten yeni bir başlangıca, yeni bir topluma ve muktedir olmaya geçmek demektir.
- b- Seküler siyonistler, kendine güvenen ve güçlü yeni bir Yahudi/İbrani yaratmayı vaat ediyorlardı. Bu ilhamını kadim Yahudi dininden ve tarihinden alıyordu.
- c- Özgünlük ve saflık öne çıkarılıyordu.

- d- Birçok siyonist tarafından topraktaki emeğin asli gücüne inanılıyordu.
- e- İyi tanımlanmış, somut bir hedefe yönelik, uzun vadeli bir siyasi eylem planı (Ben Gurion'un görüşü) düşünülüyordu.

Siyonizm 19. yüzyılda yani diğer milliyetçiliklerin de ortaya çıktığı bir zaman diliminde ortaya çıksa da onlardan ayrılır. İlk olarak (Stanislawski, 2017:7), her ne kadar “millet” terimi daha sonraki milliyetçi kullanımından farklı bir şekilde anlaşılrsa da, antik çağlardan beri Yahudiler kendilerini bir “halk” ya da “millet” olarak tanımlamış ve başkaları tarafından da bu şekilde tanımlanmışlardır. İbranice, *am, goy ve leom* kelimeleri Yahudi halkı ya da milliyeti kavramlarını ifade eder ancak zaman içinde bir grup olarak Yahudiler için en yaygın yakıştırma *am yisrael* yani İsrail halkı olmuştur. İkinci olarak, Yahudiler herhangi bir bölgede çoğunluk olarak değil, neredeyse dünyanın her yerinde azınlık nüfusu olarak yaşamışlardır. Kutsal Topraklar'ın anısı, Yahudilik ve Yahudi halkı için merkezi önemini çağlar boyunca korunmuş, Tanrı için dua edilen ayinlerde hatırlanmıştır (Stanislawski, 2017:9). Bu hatıraların önemi ve çağlar boyunca korunması Yahudi milliyetçiliğinin daimici (perennialist) ve etnosembolcü teori kapsamında değerlendirilebileceğini gösterir. Yahudiliğin ve seküler bir milliyetçilik olarak siyonizmin bu iç içe geçişliliği Emile Durkheim'ın din ve toplum arasında kurduğu ilişkiyi hatırlatır. Çünkü siyonizm seküler bir çerçeveye sahip olsa da başvurduğu Yahudiliğin dili ve sembolleri dikkat çeker. Smith'in dediği gibi (2018:32), “milli benzersizliği ararken, eski etnik inanç, seçilmiş halkı yeni siyasi dine¹⁰ götürür ve cemaatine aktarır. Siyonizmin... önemi, yabancılaşmış ve ezilen çok sayıda insan arasında eski uygarlık olma ve benzersizlik yoluyla süreklilik ve haysiyet duygusu yaratmaktır. Buradaki düşünce, ‘biz hem eski hem de benzersiz olduğumuzdan, yalnızca millî bir ruh içinde, ruhsal köklerimize dönersek, bizi yeniden yaratan’ biz ‘içinde’ olduğumuza inanırız.” Seküler siyonistlerin

10 Siyonizme

Yahudi dininden ve onun izdüşümü olan hahamlardan farklı olarak kitleyi harekete geçirebilme özelliği ön plana çıkmaktadır. Hahamlar, Yahudi modernleşmesinin başlamasından itibaren kendi cemaatleri içindeki güçlerini yavaş yavaş kaybederken, mesihçi pasifist anlayış da siyonistler karşısında rekabet edebilme gücüne sahip olamamıştır. Sonuçta milliyetçilik dine baskın gelmiştir.

Siyonizmin Doğuş Sebepleri

Eğer bir Yahudi aydınlanması olmasaydı Yahudi milliyetçiliği olarak siyonizm ortaya çıkar mıydı? 19. Yüzyıl millet ve milliyetçilikler yüzyılı olarak görüldüğünden, bu soruya, yine de bir Yahudi milliyetçiliğinin ortaya çıkacağı cevabı verilebilir. Ancak bu milliyetçilik muhtemelen siyonist milliyetçilik kadar hınç dolu olmayacaktı. Siyonist milliyetçilik ‘bu hıncın kaynağını kutsal kitaptan aldı’ denilebilir. Lakin siyonistleri bu kadar öfkeli ve kindar yapan aslında Avrupa yani modern/medeni Batı idi. Zira Batının Yahudilere yönelik insani olmayan, ırkçı tepkisi ve sözde vaat ettiği evrensel ve hümanist değerlere rağmen Yahudileri dışlayan yaklaşımlarıdır. Bu nedenle uyum-asimilasyon peşinde koşan Yahudiler hem Dreyfus davasıyla hem de diğer saldırılarla Avrupa ve Rus toplumuyla bütünleşemeyeceklerini anladılar. Bu algı bir bumerang etkisi yaparak, önceleri oluşan sevgi ve sempatiyi kin ve hınca dönüştürmüştür. Tam da burada “modern Yahudi milliyetçiliği Haskala’nın¹¹ sonucudur” (Stanislawski, 2017:19) yargısı anlam kazanmaktadır.

Bir milliyetçilik türü olarak siyonizmin 19. yüzyılda ortaya çıkmasının arkasında çok önemli birkaç gerekçe vardır (Öke, 2021:25; Smith 1999; Cohen 1994:80; Stanislawski, 2017:1):

- 1- Avrupada giderek artan Yahudi aleyhtarlığı (antisemitizm) ve buna karşı gösterilen tepki,
- 2- Anti-semitizme cevap olarak Yahudilerin ‘içinde yaşadıkları topluma uyum sağlama’ isteklerine karşı gösterilen tepki,

11 Haskala: Yahudi Aydınlanması

- 3- Avrupa'da 1848 sonrası artan milliyetçilik akımının etkisi,
- 4- 19. yüzyıl boyunca etkisini sürdüren ırkçı ve milliyetçi teorilerin varlığı ile bunlarla bağlantılı olarak görülen sosyal darwinizmin etkisi,
- 5- Ortaçağdaki din temelli Yahudi nefretinin on dokuzuncu yüzyılda ırksal-ulusal anti-semitizme dönüşmesi,
- 6- Ekonomik etkenlerin rolü,
- 7- Yahudilere yasal eşitlik vaat eden ancak bunu sosyal ve kültürel ön-yargılarla içini boşaltan medeni Batı'nın ihaneti.

Siyonizmin doğuşu üzerine çalışma yapanlardan bir olarak Derek J. Penslar onun ortaya çıkmasına dört önkoşul sunar. Penslar'ın (2023:36) siyonizmin dört önkoşulu olarak sunduğu gerekçeler -aktif mesihçilik, Haskalah'ın İbrani kültürünü canlandırması, yaygın romantik milliyetçilik ve Filistin'de dinamik hayırseverlik- siyonizmin 1800'lerin sonunda neden ortaya çıktığını ve sonraki on yıllarda nasıl kitlesel bir hareket haline geldiğini tam olarak açıklayamadığından bu sayılan gerekçelerinde göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Ayrıca bu gerekçeler siyonizmin ortaya çıkışını siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel vb. birçok değişkenle açıklamaktadır.

Siyonizm Bağlamında Din ve Milliyetçilik

Tarih boyunca din ve etnik bağların birbirine eklemlendiği, seçilmiş halk olma iddiasıyla soslanmış birçok tarihi örneğe rastlanmaktadır. Din ve etnik bağın zaman zaman örtüşmediği ve farklı dini mensubiyetlerden dolayı farklı çatışmalar da görülebilmektedir. Fransız Devrimi din ve milliyetçilik ilişkisine yeni bir zemin hazırlamıştır. Devrim, Hristiyanlık dinini ortadan kaldırır ve yok sayar hatta onun yerine yeni bir din olarak milliyetçiliği ikame ederek yeni bir tapınma nesnesini (Fransız milletini ve Fransız vatanını) ikame eder. Böylece geleneksel otoritelerden arınmayı

yani özgürlüğü sağlar (Hayes, 199:79-81). Milliyetçiliği Aydınlanma düşüncesinin (ki Aydınlanma filozofu Kant ‘özgür irade iyi iradedir’ der) bir sonucu olarak gören Elie Kedourie (1971:92), milliyetçi hareketleri aldıkları isimlerden (Genç İtalya, genç Mısır, genç Türkler, genç Arap Partisi) hareketle yaşlılığa karşı¹² bir gösteri mahiyetinde tanımlar: Milliyetçilik ona göre “çocukların haçlılar seferi” dir.

Din ve milliyetçilik arasındaki ilişki, etkileşim ve yer değiştirme; her ikisinin bireysel ve milli kimlikler üzerinde oynadığı role, sahip oldukları sembol ve sergiledikleri ritüellere göre şekillenir. Hem din hem de milliyetçilik, Andersoncu (2003) anlamda, hayali cemaatlerin varlığına ve o hayali cemaatler uğruna sergilenen özgeciliğe-hasbiliğe dayanır. Ulusal bilinçle büyümüş modern bireyler için kimliğin bir parçası olan din ve milliyet, geçmişte yaşanmış bir altın çağa dayanır. Böyle bir kimliğin içine doğan bireyler için (hem dini hem de milli anlamda) kutsal olan toprakların kontrolü önemlidir ve savunulması ya da elde edilmesi için de gayret edilir. Böylece hayali cemaatin kutsal toprağı ulusal ya da dini bir hedef olarak gözetilmiş olur.

Modern Batı toplumlarında din ve milliyetçilikler arasında, semboller-ritüeller, hayali cemaat anlayışı, geçmişte yaşanmış altın çağ(a öykünme), kutsal topraklar gibi ortak noktalar olmakla birlikte aşağıdaki tabloda sunulduğu gibi ciddi farklılıklar da mevcuttur.

Tablo 1: Anthony Smith (2018) ‘den Esinlenilerek Hazırlanmıştır

	Din	Milliyetçilikler
Siyasetin ölçüsü	İncil-Tanrı	Millet
Bayramlar	Dini	Milli
Hayali topluluk türü	Dini cemaat	Millet
İbadetin yönü	Tanrıya ibadet	Seküler ulusa ibadet (tapınma nesnesi ulus)
Hangi toplumsal formun bileşeni?	Geleneksel toplum	Modern toplum

12 Geleneksel otoriteye karşı

Emile Durkheim, Fransız Devrimi sonrasında, “toplumun” yeni tapınma nesnesi haline dönüştürülmesi ile birlikte, milliyetçiliğin yeni dininin tanrısını da (aslında vatan, akıl, özgürlük, Fransa gibi tanrıların yanında bir tanrı düşüncesini de) ortaya çıkarttığını salık verir. Durkheim, bu yeni seküler dinin tanrısını (aslında tanrılarından birini) yani toplumu incelemesinin merkezine alacaktır. Çünkü Durkheim’ın meşhur eseri, ‘Dini Hayatın İlkel Biçimleri’nde belirttiği gibi, “bir tanrı, kendisine inanan için ne ise, bir toplum da üyeleri için o idi” (2011: 285). Durkheim’ın bu saptamasında “toplum” ve “tanrı” birdi yani aynı şeydi (2011:284). Zira ona göre toplum kendi çıkarımını unutarak onun köleleri olmamızı istiyordu (2011:285). ve bu ayrıca tanrının da isteği idi.

Durkheim tıpkı T. Herzl gibi Dreyfus davasından etkilenen bir Yahudi idi. Herzl, bu davadan sonra (siyasi) siyonizme dönüş yapmıştı. Buna karşın Durkheim’da bu davada Yahudi olduğu için ajanlıkla suçlanan dindarlığının suçlanmasına neden olan olguyu (yani dini) ve onun kökenlerini ele alma ihtiyacı duymuştur. Bunu yaparak aslında tüm dinlerin kökenlerinin bir ve aynı şey olduğunu göstermek istemiştir. Durkheim dinin, kutsal ve kutsal olmayanı birbirinden ayırmaya yarayan ve aslında “toplumun” kendine tapınmasını sağlayan bir olgu olduğunu göstermeye çalışmıştır. Bunun en güzel örneği de ona göre Fransız Devrimi’dir (Durkheim, 2011:294): “Hiçbir yerde, toplumun kendisini tanrılaştırması ya da tanrılar yaratması yeteneği, Fransız devriminin ilk yıllarında olduğundan daha açık olmamıştır. Gerçekten de, bu zamanda, genel heyecan ve galeyanın etkisi altında, doğaları gereği saf laik, dini olmayan şeyler, kamuoyu tarafından kutsal şeylere dönüştürüldü: Vatan, Özgürlük, Akıl. Bir din, kendiliğinden kurulma eğiliminde oldu. Onun dogmaları, sembolleri, mihrapları ve bayramları vardı.”

Fransız Devrimi sonrası dinin anlam ve işlevselliğinin dönüşümü, modernitenin Aydınlanmacı kökeni üzerinden okunduğunda, gelecekte geleneksel toplumların bir parçası olan dinin tamamen yok olacağına dair bir varsayımla karşılaşılır. Oysa bu modernist varsayımı yanlışlayan, tıpkı bir din gibi kutsallarla dolu milliyetçilik örnekleri çok fazladır. Yanı sıra

din ve milliyetçiliğin de birbirini besleyen olgular olduğunu dile getiren birçok açıklama biçimi vardır. Bunlardan biri de, tanrı tarafından seçilmiş bir halk olduğu iddiası üzerine kurulu Yahudi milliyetçiliği ve bu milliyetçiliğin çok özel ve baskın bir türü olan siyonizmdir. Dolayısıyla siyonizmi Fransız Devrimi'nin sonuçlarından ayrı okumak mümkün değildir. Her ne kadar Yahudi milliyetçiliği üç bin yıllık tarihin bir sentezi (Baron, 2007:255). olarak kurgulanıp özcü (primordialist) bakış açısı ile okunsa da onun gelişiminin paradoksal biçimde Fransız Devrimi ile olan ilişkisi göz ardı edilmez. Çünkü devrim, bir din olarak Yahudiliğe değil eşit seküler vatandaşlar olarak tek tek bireyler olarak Yahudilere Fransız milletinin ve devletinin bir parçası olma hakkı tanımaktadır. Böyle bir durumda da Avrupa'daki Yahudilerin içinde yaşadıkları topluma uyum sağlayacağını, sağlaması gerektiğini varsayan asimilasyoncu bakış açısına karşın bu tür bir çabanın boşa olduğu ve Yahudilerin kendi vatanlarını kurmaları gerektiğini belirten bakış açıları çıkacaktır. Ayrıca modernitenin düşünsel kökü olan Aydınlanma, aklın özgürleşmesinin önünde sadece Hristiyanlığı değil tüm dinleri dolayısıyla Yahudiliği de engel olarak görüyordu. Böylece Yahudilik de modernitenin insanoglunu zincirlere bağlayan geleneksel otoritelerden biri olmaktan öte bir anlama sahip olamıyordu. Fransız Devrimi “bütün kurulu dinleri ortadan kaldırıp, yerine akıl dinini ikame ettiğinde, Yahudiler dini eziyete maruz kalma ya da tam anlamıyla kimliklerini yitirme ile karşı karşıya kaldılar” (Baron, 2007:261). Ancak içinde yaşadıkları toplumla bütünleşme (asimilasyon) taraftarlarının tersine Yahudi ulusu düşüncesini inşa etmeye çalışan siyonistler bu kimlik yitimine karşı mücadele vererek unutulmuş dillerini ve kimliklerini canlandırmayı öneriyorlardı. Bu çerçevede, seçilmiş bir topluluk olarak kendilerine vaat edildiğini iddia ettikleri kutsal topraklarda, Theodor Herzl'in pratiğe geçirmeye çalışacağı Kutsal Devlet'lerinin peşinden koşacaklardır.

Sonuç

Yahudi milliyetçiliğinin bir türü olarak siyonizm, milliyetçilikler çağı olan 19. yüzyılda ortaya çıkmış bir ideolojidir. Bu ideoloji köklerini kadim Yahudi dini, tarihi ve geleneklerinden alır ancak bunları sekülerleştirerek etno-dini bir içerik üretir. Siyonizmin doğuş sürecini anlayabilmek için Yahudilerin Avrupada yaşadıkları tarihi seyri ve bu seyir içinde Avrupalı Hristiyanlar tarafından maruz bırakıldıkları baskı, dışlanma ve pogromların tarihini bilmek gereklidir. Ortaçağ boyunca kendi gettolarında yaşayan, hâkim Avrupa toplumlarıyla bir ilişki geliştiremeyen, yaşadıkları toplum ve devlet tarafından içerilmeyen Yahudiler, Fransız Devrimi ile başlayan modernleşme sürecinde eşit vatandaşlık hakları kazanmaya başladılar. Bu süreç ekonomik hayata katılım, eğitim imkânlarından faydalanma gibi statü ve sınıfsal pozisyonları yükselten gelişmeler sağladı. Yahudiler için bir özgürleşme (emancipation) süreci olarak başlayan bu gelişmeler, onları daha çok kazanım elde etmek için içinde yaşadıkları topluma daha fazla uyum sağlamaya yöneltti. Bu da asimilasyona odaklanma anlamına geliyordu. Diğer taraftan uyum süreci sadece Yahudilere değil içinde yaşadıkları topluma da kazanç sağlayacak bir gelişmeydi. Ancak günün sonunda Yahudiler hem asimilasyonla yok olma korkusu yaşamaya başladılar hem de asimile olsalar bile ırkçı saldırılara maruz kalabileceklerini gördüler. Böylece Avrupada artan ırkçılık, antisemitizm düşüncesinin gelişmesine ve özgürleşme sürecinin akim kalmasına neden oldu. Bunun anlamı şuydu: Yahudiler bir azınlık olarak içinde yaşadıkları toplumla ne kadar bütünleşirse bütünleşsin eşit vatandaşlık statüsüne erişmeleri gerçekte mümkün değildi. Hristiyan Avrupa toplumu hem inanç hem de ırk farklılığı açısından Yahudileri kendi içinde eritmek istemiyordu. Bu hayal kırıklığı Yahudi düşünürlerde, asıl özgürlüğün ancak Yahudilerin kendilerine ait bir ülkede gerçekleşebileceği iddialarını gündeme getirdi. Bu iddiayı gerçekleştirmek için Yahudi dininin sunduğu bir potansiyel de vardı çünkü binlerce yıllık Yahudi sürgünü ancak Yahudilerin tanrı tarafından kendilerine vaat edilmiş topraklar olan Filistin'e (onlara göre İsrail Ülkesi'ne) yerleşmeyle sona erebilecekti. Yahudilerin kendi devletlerini Filistin'de kurdukları anda gerçek özgürleşmenin mümkün olabileceği ve Yahudilerin kendi kaderlerini kendilerinin

belirleyebilecekleri bir süreç ortaya çıkacaktı. Gerçek özgürleşme ancak bu hedefi yani Kudüs merkezli bir Yahudi devletini kurmakla mümkündü ki bu da siyonizm demektir. Öyleyse siyonizm, mutaassıp Hristiyanların ve ırkçıların Avrupada Yahudilerin kendileriyle bütünleşmesine izin vermemelerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Milliyetçilik teorileri bağlamında ele alındığında siyonizm, 19. yüzyılda bir Yahudi milleti icat etmeyi hedeflediği için, modernist teori bağlamında ele alınabilir. Yahudiliğin iki bin yıllık sürgünü, Yahudi dininin kutsal kaynakları, efsaneleri, söylemleri de Yahudi milliyetçiliğini etkilediğinden siyonizm ayrıca etnosembolcü teori bağlamında da ele alınabilir. Yahudi dindarlar da kendilerini daha çok özcü (primordialist) teori bağlamında ele almayı tercih ederler. Çünkü onlara göre Yahudi kimliği, binlerce yıl boyunca, tüm sürgünlere ve tüm zorluklara rağmen varlığını devam ettirebilmiştir. Ancak tüm özcü teorilere içkin olan problem burada da görülür zira binlerce yıldır sürgünde olan Yahudilerin hiç değişmeden varlıklarını sürdürdükleri iddiasının olgusal gerçekleri yansıtmaması mümkün değildir.

Görüldüğü gibi siyonizmin anlaşılması için onun özellikle etno-dini bir hareket olarak ele alınması gerekir. Çünkü siyonizmi özgün kılan ancak Fransız Devrimi sonrası izleri net olarak görülen din ve milliyetçilik arasındaki geçişkenliktir. Siyonizm, Yahudiliğin yani bir dinin nasıl oluyor da seküler bir ideoloji olarak milliyetçiliğe evrildiğinin en önemli örneklerinden biridir. Fransız Devrimi sonrası dinin yerini alan bir ideoloji olarak milliyetçilik yeni toplumsal çimento olarak işlev görmüştür. Siyonizmin kökleri dini referanslara dayansa da onun teorisyenlerinin baskın biçimde seküler olması ve seküler bir toplum ortaya koyma konusunda istekli olmaları dikkati çeker. Siyonizmi Yahudilerin gözünde cazip hale getiren ve çokça taraftar bulmasını sağlayanın da bu seküler yön olduğu söylenebilir. Çünkü bu sekülerlik, yeni bir Yahudi insanı yaratarak Avrupadaki ezilen, sömürülen ve dışlanan Yahudi'ye kendi ülkesinde sadece özgürlük değil ayrıca yeni bir kimlik vermeyi de vaat etmektedir.

Kaynakça

Benedict, Anderson. (2023). *Hayali Cemaatler*, Metis Yayınları, İstanbul.

Boyer, Alain. (1992). *Siyonizmin Kökenleri*, İletişim Yayınları, İstanbul

Cohen, Mitchell. (1994). "A Preface to the Study of Jewish Nationalism," *Jewish Social Studies, New Series*, Vol. 1, No. 1 (Autumn), pp. 73-93

Durkheim, Emile. (2011). *Dini Hayatın İlk Biçimleri*, çev. F. Aydın, Eskişeni, Ankara.

Eisen, Robert. (2011). *The Peace and Violence of Judaism: From the Bible to Modern Zionism*, New York: Oxford University Press,

Goodblatt, David. (2006). *Elements of Ancient Jewish Nationalism*, Cambridge University Press, Cambridge, UK.

Hayes, Carlton J.C. (1995). *Milliyetçilik: Bir Din*, çev. M. Çiftkaya, İz:İstanbul

Herzl, Theodor. (2017), *Yahudi Devleti*, çev. H. Başak, Sümer yayınevi: İstanbul.

Hess, Moses. (1918). *Rome and Jerusalem A Study of Jewish Nationalism*, translated from German With Introduction and Notes: M. Waxman, Bloch Publishing Company, New York

Katz, Jacob. (1973). *Out of the Ghetto The Social Background of Jewish Emancipation, 1770-1870*, Massachusetts, USA: Harvard University Press,

Kedourie, Elie. (1971). *Avrupa'da Milliyetçilik*, (çev. M. H. Timurtaş), Ankara, Milli Eğitim Basımevi.

Öke, Mim Kemal. (2021). *Siyonizm ve Filistin Sorunu*, 8. Baskı, Timaş, İstanbul.

Penslar, Derek J. (2023). *Zionism: An Emotional State*, New Jersey, Rutgers University Press,

Said, Edward W. (1985). “Emperyalizm ve siyonizmin Entelektüel Kökenleri”, *Siyonizm ve Irkçılık*, Editör. Türkk aya Ataöv, Birey ve Toplum Yayınları, İstanbul

Sand, Şlomi. (2011). *Yahudi Halkı Nasıl İcat Edildi? Kitabı Mukadde’s’ten siyonizme*, çev. I. Ergüden, İstanbul: Doğan Kitap.

Schama, Simon. (2020). *Yahudilerin Tarihi: Aidiyet 1492 – 1900*, çev. L. T. Basmacı, İstanbul: Alfa Yayınevi

Sieyes, Emmanuel-Joseph. (2005, orijinali 1789). *Üçüncü Sınıf Nedir?* (çev. İ. Birkan), Ankara: İmge Yayınları.

Stanislawski, Michael. (2017). *Zionism, A Very Short Introduction*, New York, Oxford University Press.

Smith, Anthony D. (1999). *Myths and Memories of the Nation*, New York, USA: Oxford University Press.

Smith, Anthony D. (2018). *Seçilmiş Halklar*, çev. A. Küçük, Alfa: İstanbul

Taylor, R. Alan. (2019). *İsrail’in Doğuşu*, çev. M. Karışahan, İstanbul: Pınar Yayınları.

Wittmayer, Baron Salo. (2007). *Modern Milliyetçilik ve Din*, İstanbul: Açılım Kitap.

Extended Summary

The relationship between Jewish nationalism and Zionism is a complex one. This relationship is complex both in terms of the fact that Judaism is a religion and the process of its articulation with nationalism, which marked the 19th century as a secular ideology, and in terms of the existence of the Jewish religion as the main carrier of national identity and national consciousness among Jews, which necessitates the development of an ethno-religious perspective. But the relationship between Jewish nationalism and Zionism is also an inevitable one, because when one thinks of Jewish nationalism, one thinks of Zionism, even if this is not the only version of it.

The aim of this study is to examine the specific circumstances of the emergence of Zionism as a sub-genre of Jewish nationalism within a sociological framework. Zionism is based on various religious references, symbols and legends rooted in the Jewish religion. With this religious reference, it will be seen that Zionism, which seems to have a direct religious content, has emerged in a secular form, influenced by and in accordance with the nationalist spirit of the period in which it emerged.

Zionism as a form of Jewish nationalism is an ideology that emerged in the 19th century, the age of nationalisms. This ideology is rooted in the ancient Jewish religion, history and traditions, but secularises it and takes on an ethno-religious appearance. In order to understand the birth of Zionism, it is necessary to know the historical course of the Jews in Europe and the history of the oppression, exclusion and bloody violence (pogroms) they were subjected to by European Christians. During the Middle Ages, Jews, who lived in their own ghettos and could not develop a relationship with the dominant European societies and were not included by the society and the state in which they lived, started to gain equal citizenship rights in the modernisation process that started with the French Revolution. This process was an upward movement in the status and class positions of Jews, such as participation in economic life and access to education. These developments, which started as a process of emancipation for Jews,

led them to more assimilation, in other words, to more assimilation in order to gain more. This process of harmonisation was a development that would benefit not only them but also the society in which they lived, but this process of harmonisation did not yield the desired result. Because the racist attacks they faced in many places in Europe led to the development of the idea of antisemitism and the process of emancipation came to a halt. This meant the following: No matter how much Jews, as a minority, were integrated into the society in which they lived, it was not really possible for them to achieve equal citizenship status. Christian European society did not want to mass Jews, both in terms of faith and racial difference. This disappointment led Jewish thinkers to claim that true freedom could only be realised in a country of the Jews' own. The Jewish religion had the potential to realise this claim, since thousands of years of Jewish exile could only be ended by the Jews settling in Palestine (the Land of Israel), the land promised to them by God. Once the Jews had established their state in Palestine, a process of true emancipation would have been possible and the Jews would have been able to determine their own destiny. Real emancipation was only possible by achieving this goal, namely the establishment of a Jewish state centred in Jerusalem, which was called Zionism. Zionism, therefore, emerged as a result of Christian and racist reactions to Europe's refusal to allow the Jewish community to integrate with them, that is, as a result of the bigotry and racism of European Christians.

When considered in the context of nationalism theories, Zionism can be considered in the context of modernist theory, as it aims to invent a Jewish nation in the 19th century. However, the national identity consciousness created by the two thousand years of Jewish exile, the sacred sources of the Jewish religion, legends and discourses also show that Zionism as Jewish nationalism can be considered in the context of ethnosymbolist theory. In the context of the essentialist (primordialist) theory, it is seen that mostly Jewish religious people deal with their own nation because according to them, the Jewish identity has continued to exist for thousands of years, despite all exiles and all difficulties. However, as with all essentialist

theories, this claim, that Jews in exile have not changed for thousands of years, does not reflect the truth.

One of the aspects that makes this study different is that it treats Zionism as an ethno-religious movement. Because what makes Zionism unique is the transitivity between religion and nationalism, which is also seen after the French Revolution. Zionism is an appropriate example of how Judaism, a religion, evolved into nationalism as a secular ideology. As an ideology that replaced religion after the French Revolution, nationalism has functioned as the new social cement. Zionism, too, is rooted in ancient Judaism, but even though its roots are religious, its theorists are secular and keen to create a secular society. It can be said that it is this secular aspect that makes Zionism attractive to Jews. Because this secular side, by creating a new Jewish people and identity, promises the oppressed, exploited and excluded Jew in Europe not only freedom but also a new identity in his own country.